

**ДІЯЛЬНІСТЬ МІНІСТРА ІСПОВІДАНЬ
РАДИ НАРОДНИХ МІНІСТРІВ
УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ
ПРОФЕСОРА ІВАНА ОГІЄНКА (1919–1922)**

**ACTIVITY OF THE MINISTER OF RELIGION
OF THE UKRAINIAN NATIONAL REPUBLIC'S
COUNCIL OF PEOPLE'S MINISTERS
PROF. I. OHIENKO (1919–1922)**

Актуальність дослідження. У 2019 році виповнилось 100 років із часу призначення на посаду міністра ісповідань проф. І. Огієнка, який активно працював над втіленням ідеї автокефалії УПЦ, основи якої було закладено Законом від 1 січня 1919 р. [Закон про вищий уряд, 1919, с. 3] та Декретом Директорії Української Народної Республіки від 7 жовтня 1919 р. [Акти Міністерства, 1974, № 1, с. 58–59].

Мета дослідження – розкрити проблематику трагічного минулого і заохотити сучасних українських істориків, богословів та релігіє-

Стаття присвячена аналізу діяльності професора Івана Огієнка на посаді міністра ісповідань Ради Народних Міністрів Української Народної Республіки, його впливу на громадське та релігійне життя в Україні під час національно-визвольної боротьби нашого народу у 1917–1921 рр. Зважаючи на важливість і авторитет особи професора Івана Огієнка (в майбутньому – митрополита Української Греко-Православної Церкви в Канаді 1951–1972 рр. Іларіона (Огієнка), автори намагались висвітлити державотворчу

* Кандидат наук з богослів'я.

** PhD in Theology

*** Народний депутат України, Заслужений журналіст України

**** People's Deputy of Ukraine, Honored Journalist of Ukraine

знавців до поглибленого вивчення діяльності видатних особистостей

Аналіз останніх досліджень.

Представленою проблематикою займалися українські дослідники: Б. Андрусішин [Андрусішин Б., 1997], В. Ляхоцький [Ляхоцький В., 1998], О. Нестуля [Нестуля О., 1995], А. Стародуб [Стародуб А., 1998], М. Тимошик [Тимошик М., 2000], а також В. Ар'єв і свящ. М. Йосифчук [2001, 2016].

Окрему загальну негативну оцінку діяльності української влади 1917–1921 рр. щодо автокефалії Української Православної Церкви та її утворенню надали сучасні російські історики: М. Шкаровський [Шкаровський М., 2010, с. 106] та прот В. Ципін [Ципін В., 2012, с. 366, 379], проте про особу проф. І. Огієнка вони не згадували.

Важливим у представленому дослідженні є залучення архівних справ із фондів ЦДАВОУ: 1065 – РМН УНР, 1072 – Міністерство ісповідань УНР, 1429 – Канцелярія Директорії УНР, а також документів з особистої бібліотеки проф. І. Огієнка: «Акти Міністерства Ісповідань» [Акти Міністерства, 1974, №1, с. 58–59] та «Рятування України. На тяжкій службі своєму народові» [Огієнко І., 1966, 1967].

Для ознайомлення та аналізу справ наприкінці дослідження вміщено фото професора Івана Огієнка, а також текст Декрету про автокефалію УПЦ від 7 жовтня 1919 р.

Час призначення нового міністра ісповідань був надзвичайно важким у військово-політичному аспекті. Уряд УНР, опинившись від

діяльність цієї історичної особи під час військового захисту українського народу від агресії на початку ХХ ст. як від Сходу, так і від Заходу. Окремо проаналізовано рішучий супротив проросійського єпископату й духовенства активній діяльності міністра ісповідань Української Народної Республіки проф. Івана Огієнка щодо українізації православного богослужіння, а також розглянуто турботу міністра про міжнародне визнання автокефалії Української Православної Церкви. Крім того, здійснено спробу на основі наявних і доступних архівних та документальних джерел розкрити важливу на той час (як і сьогодні) проблему церковно-державних відносин, яка мала одну мету – визнання Української держави та її керівництва у 1919–1921 рр.

Ключові слова: Директорія, Міністерство Культів (Ісповідань), УПЦ, РМН, УНР, міністр ісповідань, Іван Огієнко, єпископ Пімен, священник, протоієрей, професор.

The article focuses on analysis of activity of Professor I. Ohienko as a Minister of religion and his influence on public and religious life in Ukraine during national liberation struggle of our people during 1917–1921. Considering the importance and authority of Professor I. Ohienko (who became the Metropolitan Ilarion (Ohienko) of the Ukrainian Greek-Orthodox Church of Canada during 1951–1972), the authors of the study tried to show the

лютого 1919 р. в обставинах збройної та дипломатично-політичної боротьби, не міг приділяти багато уваги справам Української Православної Церкви. До того ж, перебуваючи на частині етнографічної території з українською православною людністю (Поділля, Західна Волинь), а під кінець і зовсім поза межами цієї території – він не мав можливості проводити активну політику у справах автокефалії та українізації Православної Церкви в Україні.

31 серпня 1919 р. українські військові частини після тривалого походу увійшли до Києва, однак того ж дня покинули його, щоб уникнути конфлікту з Добровольчою армією [Нагаєвський, 1993, с. 280]. Проте остання на окупованих нею територіях здійснювала агресивну політику проти всього українського, що спричинило масові повстання проти неї. Уряд УНР вирішив прийти на допомогу повстанському руху й 24 вересня 1919 р. оголосив війну Денікіну, який очолював Добровольчу армію [Жуковський А., Субтельний О., 1992, с. 91].

Під час «денікінської навали» деякі українські церковні діячі були змушені покинути Київ і переїхати до Кам'янця-Подільського, який став столицею УНР. Разом із урядовими структурами Директорії УНР до Кам'янця прибули провідні діячі Кирило-Мефодіївського братства і розпочали тут активну працю [Власовський І., 1998, с. 100]. Усі присутні в Кам'янці «братчики» під керівництвом В. Чехівського та прот. В. Липківського утворили тут

state activity of this historical person during military defense of the Ukrainian people against aggression at the beginning of the XXth century both from the East and the West.

The fact of strong opposition of the pro-Russian episcopate and clergy to the vigorous activity of the Minister of religion of the Ukrainian National Republic, Prof. I. Ohienko was considered separately as well as the Minister's concern for international recognition of autocephaly of the Ukrainian Orthodox Church.

In this article an attempt was made, on the basis of existing and accessible archive and documentary sources to reveal the problem of church-state relations that was important at that time (as well as today) which had one purpose – the recognition of the Ukrainian state and its government in 1919–1921. It is significant for this study to involve archive and documentary sources that need further enquiry because not all of these sources are accessible for technical or other reasons.

The aim of the study is to reveal the problem of the tragic past and encourage contemporary Ukrainian historians, theologians and religious scholars to in-depth study of eminent personalities. The relevance of the study.

This year marks the centenary since the appointment of Prof. I. Ohienko as a Minister of religion who actively contributed to realization of the idea of autocephaly of UOC, the basis for which was established by the Law of 1 January 1919 [67, p. 3], and the Decree of the Directory of the Ukrainian National Republic of

першу українську парафію [Мартирологія, 1987, с. 1008], яка почала проводити енергійну діяльність.

Московська ієрархія та духовенство чинили рішучий опір розмосковленню Православної Церкви на Поділлі. На чолі цього руху став єп. Пимен (Петов), незаконно обраний у 1919 р. правлячим архиєреєм Подільської єпархії [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 15, арк. 24–25], який навіть не отримав державного визнання щодо свого обрання з боку української влади [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 166, арк. 51].

Завдяки старанням Кирило-Мефодіївського братства 15 вересня 1919 р. на посаду міністра культів було призначено проф. І. Огієнка [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 174, арк. 6] – одного з провідних членів Братства [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 3, спр. 5, арк. 18], життєвий шлях якого був тісно пов'язаний із Церквою.

Окрім обов'язків міністра, І. Огієнко з липня 1918 р. очолював Кам'янець-Подільський державний український університет [Андрусин Б., 1997, с. 72]. Саме тут, в університетській церкві св. Миколая, розмістився осередок Кирило-Мефодіївського братства [Біднов В., 1921, с. 43]. Тому не дивно, що одним із перших законопроектів Міністерства ісповідань був статут цього Братства [ЦДАВО-ВУ, ф. 1429, Оп. 2, Спр. 39, арк. 70].

Очолити міністерство, І. Огієнко визначив основними принципами своєї діяльності питання українізації та автокефалії Православної Церкви в Україні. Згідно зі статутом, міністру належав загальний догляд за адміністративними, господарськими й освітніми справами всіх народів УНР. Міністр повинен був піклуватися про внутрішній і зовнішній добробут «Церков народів України» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 13, арк. 14]. Проте в законопроекті «Основні закони УНР про віру»

7 October 1919 [65, p. 58–59], undoubtedly coauthored by I. Ohienko himself.

The analysis of recent study.

The following Ukrainian church researchers have dealt with this issue of study: Andrusyshyn B. [71], Liakhotskyi V. [77, 78], Nestulia O. [80], Starodub A. [82, 83], Tymoshyk M. [84], and the archpriest Yosyfchuk M. [76]. Arieu V. [75].

A separate general negative assessment of the activity of the Ukrainian authorities in 1917–1921 for the establishment of autocephaly of the Ukrainian Orthodox Church was made by contemporary Russian historians – Shkvarovskiyi M. [85, p. 106], and the archpriest Tsyppin V. [86, p. 366, 379] but they did not mention Prof. I. Ohienko. At the end of the study a photo, a brief biography of Professor Ivan Ohienko and the text of the Decree on autocephaly of the UOC of 7 October 1919 are provided for review and analysis.

Key words: *the Directory, the Ministry of Worship (Religion), the UOC, the UNR, the CPM, the Minister of religion, I. Ohienko, bishop Pimen, priest, archpriest.*

було сказано, що «первенствующою в УНР есть віра більшості населення християнська православна католицька віра східного ісповідання» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 28, арк. 42]. Тому не дивно, що І. Огієнко зосередив свою увагу саме на Православній Церкві в Україні, оскільки Законом Директорії УНР від 1 січня 1919 р. було проголошено автокефалію УПЦ [Закон про вищий уряд, 1919, № 1, с. 3] та Декретом від 7 жовтня 1917 р. цього ж органу державної влади підтверджено даний Закон братства [Акти, 1974, с. 58–59].

Приступивши до виконання своїх обов'язків, І. Огієнко намагався налагодити роботу самого апарату Міністерства. На той час тут працювало близько 20 осіб [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 4, арк. 35], значну частину якого становило духовенство. Так, священники О. Маричів і М. Крамаренко були службовцями [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 168, арк. 6 зв.], свящ. І. Іванчук очолював відділ інослав'я [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 168, арк. 7 зв.], а прот. В. Липківський був урядовцем для особливих доручень [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 168, арк. 7]. Саме Міністерство тимчасово розміщувалось у будинку Подільської духовної консисторії [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 4, арк. 37].

На відміну від своїх попередників, І. Огієнко вирішив сповістити все населення України про своє призначення міністром культів. Так, 16 вересня 1919 р. він звернувся за «святим благословенням» до всіх єпископів на Україні [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 28, арк. 85], закликаючи їх до плідної співпраці з упорядкування церковного життя на Україні [Акти, 1974, с. 61–63]. Окрім того, 17 вересня 1919 р. І. Огієнко звернувся з відозвою до «українського народу», у якій закликав до відновлення «старих завітів нашої рідної Автокефальної Церкви» [Акти, 1974, с. 74]. Водночас запевнив громадянство, що очолюване ним міністерство не буде боротися з Церквою, а працюватиме над поєднанням усіх «у гарячій любові до незалежної Боголюбивої України і до її Автокефальної Церкви» [Акти, 1974, с. 76].

Приступаючи до керівництва, проф. І. Огієнко запропонував на засіданні Ради Народних Міністрів УНР створити дорадчий орган при його міністерстві. Законопроект з цього питання було ухвалено у вересні 1919 р., однак лише 11 листопада 1919 р. Директорія УНР прийняла «Закон про утворення Ради міністра ісповідань» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 4, арк. 17]. До Ради були призначені три штатні члени, на утримання яких щороку мали виділяти по 24 000 гривень [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 14, арк. 18]. Однак особовий склад Ради

був набагато більший, оскільки в її роботі брали участь позаштатні члені й різні консультанти.

За час існування Ради її членами були протоієреї В. Липківський та Є. Сіцинський [ЦДАВО-ВУ, арк. 3], професори В. Біднов і О. Неселовський [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 3, арк. 11], а також миряни М. Мороз і В. Чехівський [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 3, арк. 3]. Згодом у роботі Ради брали участь священники: М. Крамаренко [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 3, арк. 3], П. Погорілко [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 13, арк. 16], О. Маричів та І. Іванчук [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, пп. 1, спр. 3, арк. 45] і приват-доцент Й. Оксіук [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 13, арк. 79].

Були спільні засідання Ради за участю Кам'янецького міського духовенства та представників духовних шкіл Подільської єпархії [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 3, арк. 33]. Дещо пізніше, протягом 1920–1922 рр. у роботі Ради брали участь свящ. П. Табінський [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 108, арк. 1], віце-директор Міністерства ісповідань П. Сікорський [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 108, арк. 1], а також віце-міністри закордонних справ О. Ейхельман і юстиції В. Цвічинський [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 28, арк. 1; 59, ф. 1072, оп. 3, спр. 10, арк. 13] та інженер міністерства шляхів А. Грабина [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 28, арк. 20].

Завдяки цьому досить розгалуженому складу Рада міністра ісповідань працювала дуже ефективно й продуктивно, про що свідчать протоколи її засідань. На сьогодні у 1065 і 1072 фондах ЦДАВО-ВУ віднайдено протоколи 50 засідань Ради міністерства з 17 вересня по 12 лютого 1922 р., на яких обговорювалося понад 150 питань порядку денного. Серед них 66 разів Рада поверталася до обговорення церковного життя та автокефалії, 10 – становища українізації богослужіння та діловодства духовних установ, 6 – духовної освіти, 4 – утворення й справи комісії з перекладу Св. Писання на українську мову тощо [Дяхоцький, 79, с. 210].

Знаменним є те, що вже на першому засіданні Ради 17 вересня 1919 р. було вирішено перейменувати Міністерство культів та Міністерство ісповідань, як це було до 11 січня 1919 р, оскільки, на думку І. Огієнка, слово «культ» іноземного походження і є малозрозумілим для народу, на відміну від слова «ісповідання» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 3, арк. 3]. Відповідну постанову про зміну назви міністерства було видано РНМ УНР 18 вересня 1919 р. [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 3, арк. 7].

Для інформації діяльності Ради вирішено видавати при Міністерстві ісповідань періодичний орган – газету чи журнал, відповідальність за який покладено на прот. Є. Сіцинського

і проф. В. Біднова [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 3, арк. 9]. Остаточне рішення з цього питання було прийнято 29 вересня 1919 р., коли подано й назву цього видання – «Українська Церква» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 23, арк. 16]. Для фінансування видавництва журналу Міністерство ісповідань звернулось до Державної скарбниці УНР із проханням відкрити кредит на 300 000 гривень [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 4, арк. 25].

2 жовтня 1919 р. на засіданні Ради міністра ісповідань було висунуто пропозицію міністра І. Огієнка про заснування Синоду [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 3, арк. 22]. Це викликало гострі дискусії між «радикальними» (прот. В. Липківський, В. Чехівський, М. Мороз) та «консервативними» (прот. Є. Сіцинський, свящ. П. Погорілко, проф. В. Біднов) членами Ради [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 3, арк. 22 зв. – 23 зв.]. Остаточне рішення з цього питання винесено 6 жовтня 1919 р. і надано Синоду назву «Священний» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 3, арк. 30 зв.]. Унаслідок цієї ухвали Ради міністра ісповідань 7 жовтня 1919 р. Директорія УНР прийняла Декрет, яким підтвердила автокефалію УПЦ і постановила заснувати Український Священний Синод [ЦДАВО-ВУ, ф. 1429, оп. 2, спр. 39, арк. 174 зв; Акти, 1974, с. 58–59]. Синод повинен був розпочати працю не пізніше 14 жовтня 1919 р. [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 31, арк.3].

Склад Українського Священного Синоду було визначено наказом Директорії УНР уже наступного дня – 8 жовтня 1919 р. [ЦДАВО-ВУ, ф. 1429, оп. 2, спр. 39, 175 зв.]. Членами Синоду призначалися: архиеп. Агапіт (Вишневський), протоієреї В. Липківський і Є. Сіцинський, священники П. Погорілко, М. Крамаренко та А. Матіюк і двоє мирян – проф. В. Біднов і В. Чехівський [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 3, арк. 58]. Тимчасовими членами Українського Синоду, до прибуття архиеп. Агапіта, запропонували стати єпархіальному архиєрею Подільської єпархії єп. Пимену (Пегову) та його вікарію єп. Амвросію (Полянському), надіславши їм відповідні запрошення [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 28, арк. 17]. Однак владики Пимен і Амвросій відповіли відмовою [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 29, арк. 60, 64]. За такі вчинки та антиукраїнську діяльність на спільному засіданні Українського Священного Синоду й Ради міністра ісповідань єп. Пимена відсторонили від влади, а єп. Амвросію надали останнє попередження, тимчасово залишивши його на кафедрі [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 3, арк. 65 зв.].

Аналіз особового складу Синоду й Ради міністра доводить, що в цих двох органах брали участь практично одні й ті самі

люди. Саме тому було видано наказ по Міністерству ісповідань про перехід урядовців міністерства прот. В. Липківського і свящ. М. Крамаренка до Синоду [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 175, арк. 12]. Однак урядовців все одно бракувало, тому й проводились досить часто спільні засідання Синоду та Ради [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 31, арк. 54, 56]. Перше засідання Синоду почалось, як і планували, 14 жовтня 1919 р. [ЦДАВО-ВУ, ф. 1429, оп. 2, спр. 39, арк. 176 зв.].

На церемонії відкриття роботи Синоду був присутній Головний Отаман С. Петлюра. У зв'язку з відсутністю єпископату, який би погодився увійти до складу Синоду, тимчасовим його головою призначили прот. В. Липківського. Проте фактичним головою став І. Огієнко, який прийняв на себе обов'язки державного представника уряду при Українському Священному Синодові [Андрусишин Б., 1997, с. 153]. Тому не викликає подиву той факт, що засідання Синоду відбувались у кабінеті ректора університету, тобто І. Огієнка [ЦДАВО-ВУ, ф. 1429, оп. 2, спр. 39, арк. 176 зв.].

На Синод було покладено завдання «ретельно стежити за чистотою віри православної і за відродженням Української Церкви» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 33, арк. 3]. Щоб створити для цього сприятливі обставини, 28 жовтня 1919 р. на спільному засіданні Синоду й Ради міністра ісповідань було зазначено, що до першого належать справи «віри, богослужіння і суду», а до другого – «усі інші» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 3, арк. 54]. Однак відсутність єпископату змусило Синод обмежити свою діяльність лише підготовкою майбутніх реформ церковного управління в Україні.

Унаслідок тривалих дискусій на засіданнях Синоду було обговорено й подано до Міністерства ісповідань низку документів, серед яких були проекти статутів Всеукраїнського Церковного Собору та Священного Синоду [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 3, арк. 54], а також єпархіального і парафіяльного управління [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 3, арк. 78]. Крім того, Синод затвердив літургійні молитви за український уряд, підготував законопроект про церковні братства, а також розробив план перетворення духовних шкіл у братські колегії [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 3, арк. 67–71].

Діяльність Синоду була перервана 16 листопада 1919 р. від'їздом з Кам'янця-Подільського уряду УНР [ЦДАВО-ВУ, ф. 1429, оп. 2, спр. 39, арк. 178 зв.] і приходом сюди поляків. При співпраці міністра І. Огієнка й Ради міністерства та Свя-

щенного Синоду було чітко поставлено питання про українізацію не лише офіційного діловодства в духовних установах [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 33, арк. 24, 26], але й церковного богослужіння, тобто впровадження української вимови для церковнослов'янського тексту [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 33, арк. 25, 28]. З приводу останнього єп. Пимен 10 жовтня 1919 р. відповів цілим трактатом, у якому обґрунтував важливість зберегти теперішню вимову церковнослов'янського тексту, тим більше, що, на його думку, ніякої чи то «московської», чи «української» вимов для церковнослов'янської мови не існує [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 8, арк. 1–9 зв.].

Ситуація, що склалася навколо впровадження української вимови слов'янського богослужбового тексту, вимагала вжити термінових заходів із відповідної перепідготовки духовенства. Тому на засіданні Ради міністра ісповідань 22 вересня 1919 р. було постановлено відкрити з 29 вересня 1919 р. курси для священнослужителів у приміщенні університету [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 3, арк. 12]. Окрім того, такі курси мали відкрити на місцях, для роботи яких просили 214 000 гривень [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 25, арк. 6].

Водночас продовжувалась праця комісії у справі перекладу Священного Писання, яку очолив проф. Є. Тимченко [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 3, арк. 77 зв.]. До складу комісії увійшло кілька викладачів богословського факультету Кам'янець-Подільського університету, у тому числі декан цього факультету – проф. В. Біднов. 27 жовтня 1919 р. на утримання цієї «Комісії» уряд виділив 4 млн. гривень [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 25, арк. 13 зв.].

У зв'язку з надзвичайною руйнацією та знищенням пам'яток старовини й мистецтва І. Огієнко надіслав «Циркуляр» до духовних консисторій, у якому вимагав, щоб духовенство на місцях спричинилося до збереження старовинних культурно-історичних пам'яток [Нестуля О., 1995, с. 60]. Крім того, Міністерством ісповідань вжило рішучих заходів для того, щоб церковні бібліотеки й архіви Подільської єпархії надіслали до Духовної консисторії дублікати своїх книжок і видань, а та мала передати їх до Університетської бібліотеки [Андрусишин Б., 1997, с. 105].

Крім основної діяльності, Міністерство ісповідань брало участь, а іноді ставало ініціатором різноманітних громадських акцій, спрямованих на захист і зміцнення Української Держави [ЦДАВО-ВУ, ф. 1429, оп. 5, спр. 2, арк. 9]. Так, восени 1919 р. І. Огієнко видав наказ, щоб у церквах та інших місцях

богослужбових зібрань членів різних віровизнань на території Української Народної Республіки духовні особи під час Служби Божої закликали народ допомагати хворим і пораненим козакам та проводити по церквах грошовий збір на їхню користь [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 4, арк. 26].

Значного резонансу серед громадськості набула присяга Директорії та інших урядових інституцій на вірність Україні. Хоч ідея зародилась в Директорії, проте план і церемонії розробило Міністерство ісповідань, оскільки присяга мала релігійний зміст: клятва урядовців повинна була відбуватися перед хрестом та Євангелієм у присутності священника.

Тексти урочистої обітниці Директорії, міністрів, урядовців, суддів та військових були підписані І. Огієнком [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 27, арк. 8]. Знаменним є те, що лише у присязі військових були слова: «В цьому нехай допоможе мені Господь Бог Всесильний, на знак чого цілую святі слова (Євангеліє. – Авт.) та хрест Спасителя мого. Амінь» [15, ф. 1072, оп. 1, спр. 27, арк. 7 зв.].

У розділі «Урочиста обітниця Директорії» була теж своя особливість: члени Директорії присягалися «боронити Автокефальну Українську Церкву» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 27, арк. 7]. В інших розділах законопроекту обітниць урядовців УНР, а також у тексті військової присяги про Церкву чомусь не було згадки [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 27, арк. 1–9].

На жаль, така досить активна діяльність І. Огієнка була перервана відступом з Кам'янця-Подільського Директорії та Уряду УНР, що сталось 16 листопада 1919 р. [Огієнко І, 1966, с. 6]. Проте більшість урядовців і військових залишились у місті при своїх установах. Тому ще напередодні від'їзду Голови Директорії й Ради Міністрів УНР для координації їхньої діяльності було призначено Головноуповноваженого Уряду УНР у Кам'янці-Подільському. Цю посаду очолив міністр ісповідань і ректор університету проф. І. Огієнко [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 10, арк. 1].

Для ефективного виконання своїх обов'язків у листопаді 1919 р. він організовує у Кам'янці Раду та Уряд Головноуповноваженого Міністра Директорії УНР [Огієнко І, 1966, № 12, с. 4–5].

У той же час, осміливши через зміну політичної ситуації на Поділлі, єп. Пимен (Пегов) 16 листопада 1919 р. піддав забороні провідних українських священників, хоч у тексті наказів була інша дата – 10 листопада 1919 р. Заборона священнодіяти була покладена на прот. Є. Сіцинського, прот. В. Липківського, свящ. М. Крамаренка, свящ. А. Матіюка і свящ. П. Погорілка [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 3, спр. 9, арк. 9].

Основною підставою заборони було непоминання під час Служби Божої Московського патріарха, запровадження в богослужінні української вимови церковнослов'янського тексту, членство в Кирило-Мефодіївському братстві і Українському Синоді, а також визнання автокефалії Української Церкви [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 3, спр. 3, арк. 9].

Українське духовенство проігнорувало цю заборону, і лише один із священників – прот. Є. Сіцинський, дещо пізніше, 14 квітня 1920 р., дав відповідь на всі звинувачення єп. Пимена у своїй брошурі «В чім моя провина?» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 8, арк. 14–20]. Прот. В. Липківського і свящ. М. Крамаренка у Кам'янці вже не було, оскільки їх ще 16 листопада 1919 р. було відіслано до Грузії за висвятою у сан єпископа [Огієнко І., 1967, № 5–6, с. 8].

У зв'язку з цими подіями головноуповноважений Уряду й міністр ісповідань звільнив керівництво Подільською єпархією «за руйнування Української Автокефальної Церкви, за непослух Українській Народній Республіці, за втручання у компетенцію цивільної влади й за агітацію в Церквах на користь Денікіна» [Огієнко І., 1967, № 5–6, с. 8]. 14 грудня 1919 р. С. Петлюра окремою постановою ч. 1242 затвердив звільнення єп. Пимена від керування Подільською єпархією [Андрусішин Б., 1997, с. 146].

Для глибшого контролю церковних установ на Поділлі за наказом І. Огієнка встановлювалась від 20 листопада 1919 р. посада комісара Духовної Консисторії [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 28, арк. 25]. Комісарові надавались досить широкі повноваження, включно до припинення чинності тих постанов і резолюцій єпархіальної влади, які не відповідали законам і розпорядженням українського уряду [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 10, арк. 4].

Звичайно, такі дії міністра ісповідання зустріли запеклий опір з боку єп. Пимена, який 22 грудня 1919 р. у зверненні до польського коменданта Кам'янця-Подільського висловив протест у зв'язку з призначенням п. Арсенія Длугопільського комісаром до Консисторії [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 8, арк. 24]. Такий вчинок владики не був випадковим, оскільки ще 21 листопада 1919 р. представник польської влади – капітан В. Чарноцький узяв його під свою опіку [Огієнко І., 1967, № 5–6, с. 8]. За сприяння польської влади Духовна Консисторія з єп. Пименом відкрито зігнорувала всі розпорядження й постанови українського уряду. Через це одразу ж після свого призначення – 30 грудня 1919 р., комісар А. Длугопільський просив І. Огієнка звільнити його від обов'язків комісара Консисторії [ЦДАВО-ВУ,

ф. 1072, оп. 1, спр. 10, арк. 8]. Таким чином, практична діяльність І. Огієнка щодо автокефалії УПЦ на якийсь час була призупинена.

Зміни настали лише після повернення українських військ на Поділля та підписання т. зв. «Варшавського договору» між УНР і Польщею, що сталося 22 квітня 1920 р. [Жуковський А., Субтельний О., 1992, с. 92]. 3 травня 1920 р. Міністерство ісповідань відновило свою роботу [Акти, 1974, с. 32]. 7 травня 1920 р. керуючий справами Директорії М. Миронович звернувся до Головноуповноваженого уряду І. Огієнка з наказом С. Петлюри, щоб усі міністерства і установи переїхали до Вінниці [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 113, арк. 1].

У зв'язку з цим 22 червня 1920 р. РНМ УНР ухвалила зібрати Подільський церковний з'їзд у Вінниці 4–5 липня 1920 р. [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 114, арк. 1–2]. Провести з'їзд у цьому місті так і не вдалося, оскільки після прориву фронту армією Будьонного військо УНР змушене було відступити і Вінниця стала прифронтовим містом [Андрусишин Б., 1997, с. 140].

Одночасно відбувався процес становлення постійних органів духовної влади на місцях. Так, за наказами І. Огієнка від 27 травня 1920 р. було постановлено негайно організувати Київську губерніальну церковну раду [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 2, арк. 3], а 9 червня 1920 р. – Подільську [ЦДАВО-ВУ, арк. 5]. Особовий склад цих органів, що були утворені замість духовних консисторій та єпархіальних рад, було визначено лише наприкінці червня 1920 р. [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 2, арк. 4 зв.–5]. Річ у тому, що аж 29 червня 1920 р. було видано державний закон РНМ УНР про зміну духовних консисторій на єпархіальні церковні ради [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 122, арк. 1–3].

Існує й інша дата видання цього закону – 2 липня 1920 р. [ЦДАВО-ВУ, ф. 1065, оп. 2, спр. 122, арк. 69]. Того ж дня було видано ще РНМ «Закон про перетворення шкіл «Духовного Відомства» в загальноосвітні і про передачу їх міністерству народної освіти» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1065, оп. 2, спр. 123, арк. 70; 14, ф. 1072, оп. 1, спр. 25, арк. 3], а також «Закон про Українські Церковні Братства» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1065, оп. 2, спр. 121, арк. 68–68 зв.]. Крім того, з Державної Скарбниці виділено 5 млн. крб. на інформаційні видатки Міністерства ісповідань [ЦДАВО-ВУ, ф. 1065, оп. 3, спр. 1, арк. 11], у зв'язку з чим почав виходити «Вісник Міністерства Ісповідань УНР» [Огієнко І., 1967, № 7–8, с. 13].

І. Огієнко намагався налагодити роботу апарату свого міністерства. Так, у червні 1920 р. було відновлено засідання Ради міністра ісповідань, на яких порушувалося, зокрема, питання про

утворення українського єпископату та відновлення роботи Синоду [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 107, арк. 1 зв.]. Щодо справи єпископату, то 29 червня 1920 р. відбулася зустріч І. Огієнка з трьома православними єпископами в Києві [Огієнко І., 1967, №7–8, с. 13]. Останні погоджувались на українізацію Церкви в Україні і висвяту на єпископів українських кандидатів, проте рішуче відкидали кандидатуру «священника-революціонера» В. Липківського.

До Міністерства ісповідань регулярно надходили журнали засідань РНМ УНР, особливо ж ті, які стосувались самого міністерства [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 5, арк. 3 зв.–4 зв.]. Сам міністр І. Огієнко завжди був присутнім на засіданні РНМ і відігравав особливу роль у державному житті УНР. Так, він категорично виступав за збереження Армії й Уряду УНР, попри те що під тиском більшовиків потрібно було покинути територію України [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 1, арк. 14]. Саме І. Огієнко очолив Комісію у справі розташування урядових структур на території Польщі [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 1, арк. 19–20].

Не без впливу Міністерства ісповідань у проєкті Конституції Української Народної Республіки було створено окремий розділ, яким визначено, що «Православна Церква в межах Української держави є автокефальною, з Патріархом в Києві на чолі» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1065, оп. 4, спр. 3, арк. 3 зв.]. Ідея про статус Української Церкви як «Патріархату» не була новою, однак саме тут вперше вона прозвучала на державному рівні. Дещо пізніше докладно на цій проблемі зупинився С. Петлюра у листі до І. Огієнка. На його думку, для справи автокефалії Української Церкви не досить є завести власний єпископат і навіть мало київського митрополита, оскільки цілком логічним завершенням церковної «ієрархічної архітекτονіки і еволюції нашої національної думки, нашої національно-церковної ідеології є лише український патріарх» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 13, арк. 49 зв.].

З переїздом урядових органів на територію Польщі [ЦДАВО-ВУ, оп. 3, спр. 3, арк. 4–6] Міністерство ісповідань зберегло свою діяльність. І. Огієнко прибув 25 листопада 1920 р. до м. Тарнова, який майже два роки (листопад 1920 – вересень 1922 рр.) став місцем його притулку [Тимошик М., 2000, с. 80]. Основною своєю метою він поставив пропагування ідеї автокефалії Української Церкви, заснувавши видавництво з однойменною назвою «Українська Автокефальна Церква». Протягом всього 1921 р. було надруковано дуже велику кількість різних брошур пропагандистського характеру, а також богослужбові книги

[ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 168, арк. 90–227] і статут Чехословацької Церкви [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 105, арк. 43–46]. Ці видання висилались не лише по українських осередках у Польщі, але й у Болгарію [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 1, спр. 182, арк. 3], Сербію [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 50, арк. 6] і навіть до Великобританії [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 254, арк. 254]. 12 грудня 1921 р. до Міністерства ісповідань передано видань видавництва «У.А.Ц» на суму 150 000 польських марок [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 88, арк. 7]. Тому не викликає подиву той факт, що в бібліотеці міністерства була чимала кількість різних книжок і журналів [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 49, арк. 1–6]. І це все при тому, що Міністерство ісповідань постійно відчувало гостру потребу у фінансуванні своєї діяльності [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 87, арк. 41–62; ф. 1072, оп. 2, спр. 88, арк. 2]. Урядовці міністерства часто звертались із проханням фінансової допомоги [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 193, арк. 111], даючи скрупульозні звіти про розтрату асигнованих їм коштів [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 194, арк. 49]. Звертався з проханням про фінансування діяльності Міністерства ісповідань і сам І. Огієнко [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 3, спр. 55, арк. 23].

Незважаючи на ці фінансові труднощі, І. Огієнко проводив досить активну як церковну, так і політичну діяльність. Ще на передодні приїзду до Польщі він виконував обов'язки заступника Голови РНМ [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 3, спр. 2, арк. 4]. Цю саму посаду він обіймав і в липні 1921 р. [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 11, арк. 48]. А ще він очолював міністерства здоров'я та праці уряду УНР [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 11, арк. 29]. Він неодноразово подавав на розгляд уряду різні пропозиції з улаштування церковного життя Православної Церкви в Польщі [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 47, арк. 1–3], ведучи при цьому особисте листування з українськими міністрами [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 50, арк. 1–3].

Протягом чотирьох місяців І. Огієнко був Головою Малої Ради Міністрів УНР [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 27, арк. 20 зв.], на якій було розглянуто 35 законопроектів, більшість із яких були ухвалені [ЦДАВО-ВУ, ф. 1429, оп. 2, спр. 54, арк. 198]. Політична діяльність І. Огієнка виявилась настільки помітною, що це викликало бажання деяких українських урядовців звільнити його взагалі з усіх державних посад [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 16, арк. 5]. Проте завдяки підтримці С. Петлюри І. Огієнко залишився ще якийсь час працювати в українському уряді [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 11, арк. 9, 32–34].

Для популяризації ідеї Автокефальної Української Церкви міністр ісповідань проводив досить посильне листування з низкою дипломатичних представництв УНР за кордоном, наприклад, з українськими посольствами у Швейцарії [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 96, арк. 4–5] та Туреччині [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 13, арк. 59–83].

Велику роль І. Огієнко відіграв у підготовці проголошення автокефалії Православної Церкви в Польщі, яка, на його думку, могла б «бути великим культурним чинником для всієї України» [ЦДАВО-ВУ, ф. 1065, оп. 2, спр. 39, арк. 22–26]. Із цього питання він неодноразово виступав на засіданні РНМ УНР [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 27, арк. 1–2].

Інтенсивна робота І. Огієнка згасала у зв'язку з загальним скороченням урядовців як його, так і інших міністерств уряду УНР. Так, на кінець 1921 р. у складі Міністерства ісповідань залишено всього 8 урядовців [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 27, арк. 34], однак, як відомо, ще в червні 1921 р. їх було лише 5 [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 27, арк. 1]. Остаточне звільнення всіх урядовців відбулось на підставі «ЗАКОНУ УНР від 4. 06. 1921 р.» протягом літа 1922 р. [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 174, арк. 20 зв.–21]. Останнім наказом міністра ісповідань І. Огієнка від 3 вересня 1922 р., який зберігся у 1072-му фонді ЦДАВО, є звільнення начальника фінансового відділу міністерства Д. Коломийцева з 26 вересня 1922 р. [ЦДАВО-ВУ, ф. 1072, оп. 2, спр. 174, арк. 21 зв.]. Ця дата є, по суті, закінченням фактичної діяльності Міністерства ісповідань, хоч цей орган РНМ УНР і не був офіційно ліквідований.

Висуваються інші «остаточні» дати. Так, В. Ляхоцький вважає, що праця проф. І. Огієнка на посаді міністра ісповідань тривала до 30 вересня 1922 р. [1998, с. 108], а В. Савчук та Ю. Мулик-Луцик відносять цей термін чомусь аж до 1924 р. [1984–1989, т. 1, с. 85].

Причинами таких категоричних тверджень з боку українських істориків: а) у першому випадку є те, що вже наприкінці вересня 1922 р. І. Огієнко поселився у Винниках (передмістя Львова) і, відповідно, втратив можливість керування своїм міністерством, яке залишилось у Тарнові; б) а в другому випадку – хоч він і жив поза центром українського політичного життя, однак активно займався ще протягом двох років різними «церковними» справами.

Автору одного дослідження вдалось знайти лист міністра ісповідань І. Огієнка до Голови РНМ А. Ливицького від 4 січня 1923 р., у якому він повідомляє про призначення ним на парафію в таборі для інтернованих свящ. Панаса Бублія, а також збирання

грошової допомоги для таборового духовенства. Крім того, Огієнко сповіщає, що в церковних справах їздив до Жовкви й Володимира-Волинського, при цьому підтримував зв'язки з Українською Церквою в Америці [ЦДАВО-ВУ, ф. 1429, оп. 2, спр. 154, арк. 191]. Міністр ісповідань обіцяє зробити детальну доповідь про церковні справи на засіданні РНМ, коли буде в Тарнові.

Проте, як показують архівні документи, І. Огієнко не брав участі у засіданні уряду УНР, які проходили у Тарнові 11–12 січня 1923 р. [ЦДАВО-ВУ, ф. 1065, оп. 3, спр. 111, арк. 1, 3]. Згодом виникла ще одна істотна перешкода для державної діяльності І. Огієнка: 12 січня 1923 р. ухвалено постанову про переїзд уряду до Варшави [ЦДАВО-ВУ, ф. 1065, оп. 3, спр. 111, арк. 3]. Тому на засіданнях РНМ УНР, які проходили 21 лютого – 15 березня 1923 р. у Варшаві [ЦДАВО-ВУ, ф. 1065, оп. 3, спр. 111, арк. 4, 15], не могло бути й мови про участь у них міністра ісповідань І. Огієнка, що, як відомо, жив поблизу Львова.

Таким чином, ми бачимо, що під час трирічного керування Міністерством ісповідань проф. І. Огієнко провів досить велику роботу з українізації та унезалежнення Української Православної Церкви. Він прекрасно розумів, що саме автокефальна Українська Церква може стати одним із найсильніших факторів підтримки національно-визвольних змагань українського народу. Тому-то він протягом цього періоду наполегливо працював над відродженням Української Православної Церкви, зокрема над втіленням справи її автокефалії від Московського Патріархату та запровадження української мови в богослужінні.

Разом із тим варто зауважити, що діяльність уряду Директорії УНР у втіленні «Закону» про автокефалію УПЦ мала, безперечно, свої вагомі наслідки. Завдяки активній праці міністра ісповідань проф. І. Огієнка справа автокефалії УПЦ набула важливого значення для українського народу. Протягом 1919–1922 рр. зріс авторитет української влади, всупереч супротиву пропосійського єпископату. Однак період існування Директорії був коротким, щоб ефективно втілити положення свого закону про автокефалію. До цього потрібно додати нестабільність українського національного уряду, що також не сприяло подоланню опору промосковських церковних властей.

На сьогодні дослідники мають можливість користуватись великим обсягом архівних та документальних джерел періоду національно-визвольної боротьби українського народу у 1917–1921 рр. Особливо це стосується видатної особистості – професора Івана Огієнка, про якого залишилось дуже багато архівних матеріалів в

Центральному державному архіву вищих органів влади і управління України, а також документальних джерел із особистої бібліотеки митрополита Іларіона, які потребують подальшого вивчення.

**ЦЕНТРАЛЬНИЙ ДЕРЖАВНИЙ АРХІВ ВИЩИХ ОРГАНІВ ВЛАДИ
І УПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ (ЦДАВО)**

**Фонд 1065. Рада Народних Міністрів
Української Народної Республіки 1918–1923 рр.**

Опис № 2.

1. Справа № 121. Закони про українські церковні братства. 2 липня 1920 р. 2 Арк.
  2. Справа №122. Закон про скасування духовних консисторій і єпархіальних рад і про передачу функцій і прав їх єпархіальним церковним радам. 2 липня 1920 р. 3 Арк.
  3. Справа №123. Закон про перетворення шкіл Духовного Відомства в загально-освітні і про передачу їх Міністерству Народної Освіти. 2 липня 1920 р. 5 Арк.
- Опис № 3.*
4. Справа № 1. Постанови Петлюрівської Директорії. 1920 р. 86 Арк.
  5. Справа №111. Протоколи засідань петлюрівської Ради Міністрів та матеріали даних. 1 грудня 1922 р. – 13 березня 1923 р. 17 Арк.
- Опис № 4*
6. Справа №1. Закон про тимчасове Верховне управління УНР. 12 листопада 1920 р. 142 Арк.
  7. Справа № 3. Проект Конституції УНР. 5 жовтня 1920 р. 15 Арк.

**Фонд 1072. Міністерство ісповідань
Української Народної Республіки. 1918–1922 рр.**

Опис № 1.

8. Справа № 3. Протоколи засідань Ради Міністра Ісповідань УНР. 17 вересня – 8 листопада 1919 р. 81 Арк.
9. Справа № 4. Протокол Ради Міністра Ісповідань про обговорення законопроектів шкіл духовного відомства і передачу їх Міністерству освіти. Штатний розклад та списки урядовців. 11 червня – 15 листопада 1919 р. 43 Арк.
10. Справа № 7. Лист Голови Ради Народних Міністрів УНР про надання влади Міністру Ісповідань і ректору Кам'янець-Подільського Університету проф. І. Огієнку. Протест православного духовенства і громадян міста Кам'янця-Подільського проти звільнення з посади подільського єпископа Пимена. 15 листопада 1919 р. – 2 липня 1920 р. 8 Арк.
11. Справа №8. Лист єпископа Пимена про відправу служби церковнослов'янською мовою, згідно розпорядження Міністерства Ісповідань; про заборону прот. Є. Сіциньського і його брошура «В чім моя провина». 10 жовтня 1919 р. – 20 травня 1920 р. 19 Арк.
12. Справа №10. Листування з департаментом загальних справ про призначення А. Длугопільського комісаром Подільської духовної консисторії; прохання його з попередніми відомостями про попередню роботу. 13 жовтня 1919 р. – 12 травня 1920 р. 9 Арк.
13. Справа №15. Бюлетні та накази Міністерства праці, торгу і промисловості та ісповідань 13 грудня 1918 р. – 24 січня 1919 р. 74 Арк.
14. Справа № 25. Закон про перетворення шкіл духовного відомства і передачу їх міністерству освіти; про тимчасові правила Єпархіальних Церковних Рад, їх штати; про церковні братства. 11 жовтня 1919 р. – 24 березня 1921 р. 16 Арк.
15. Справа № 27. Законопроект по Міністерству Ісповідань, ухвалених Радою Народних Міністрів про урочисту присягу Директорії, міністрів, урядовців, суддів та військових на вірність Українській Державі. 7–18 жовтня 1919 р. 9 Арк.

16. Справа № 28. Розпорядження і повідомлення Міністерства Ісповідань Подільській Духовній Консисторії про обов'язковість користуватися українською мовою; про відкриття й роботу Українського Священного Синоду, про призначення ревізії Синоду. 9 серпня – 15 грудня 1919 р. 33 Арк.
17. Справа № 29. Відозва Міністра Ісповідань до українського народу. Проект тимчасового статуту православної парафії, положення про єпархію, її склад та інституцію, про єпархіальні збори, Ради єпархіального архиєрея; законопроекти про організацію курсів української вимови церковної служби і про тимчасові зміни й доповнення статуту духовних консисторій 1883 року, про обов'язковість української мови в дисертаціях на вчені ступені та ін., чорнові документи з цих питань. 28 жовтня 1919 р. 99 Арк.
18. Справа № 31. Копії Універсалів Директорії до українського народу про заснування самостійної Української Держави та Синоду. Доповідь комісара Подільської Духовної Консисторії про відродження Автокефальної Православної Української Церкви. 15 вересня 1919 р. – 12 травня 1920 р. 9 Арк.
19. Справа № 33. Листування розпорядчого відділу з Подільською Духовною Консисторією та єпископом Пименом про обов'язкове користування українською мовою в церковному діловодстві та при відправах служби. 24 липня – 24 жовтня 1919 р. 45 Арк.
20. Справа № 107. Копії наказів Міністерства Ісповідань та департаменту православної церкви про призначення та увільнення по службі. Травень 1920 р. 5 Арк.
21. Справа № 108. Протоколи засідань Ради Міністра Ісповідань. 6–27 червня 1920 р. (10 Арк.).
22. Справа № 112. Закон Ради Міністрів УНР про зміну духовних консисторій на єпархіальні церковні ради. Проект тимчасового статуту православної парафії. Статут Міністерства Ісповідань вищого управління Української Православної Церкви та положення про благочинні округи, про службу українською мовою. 29 червня 1920 р. 25 Арк.
23. Справа № 113. Копія розпорядження керуючого справами Директорії до головноуповноваженого уряду про надання списку осіб, які евакуюватимуться у складі міністерства. Листування з департаментом православної церкви про зміну Духовних Консисторій на Єпархіальні Церковні Ради, згідно Закону Божого. 15 березня – 29 червня 1920 р. 15 Арк.
24. Справа № 114. Оголошення про скликання церковного з'їзду. 1920 р. 25 Арк.
Опис № 2.
25. Справа № 1. Журнал засідань Ради Народних Міністрів УНР. 7 грудня 1920 р. – 7 лютого 1921 р. 36 Арк.
26. Справа № 2. Накази Міністерства Ісповідань УНР. 26 грудня 1920 р. – 18 січня 1921 р. 27 Арк.
27. Справа № 3. Протоколи засідань Ради Міністра Ісповідань УНР. 7 – 24 грудня 1920 р. 6 Арк.
28. Справа № 5. Реєстр вхідних документів Міністерства Ісповідань УНР. 27 липня – 31 грудня 1920 р. 27 Арк.
29. Справа № 8. Листування з департаментом загальних справ про видачу авансів, матеріальної допомоги службовцям міністерства, господарські видатки. 30 грудня 1920 р. – 5 липня 1921 р. 52 Арк.
30. Справа № 11. Листування про діяльність Міністерства Ісповідань, про відмову міністра увійти до складу нового кабінету. 1921 р. 73 Арк.
31. Справа № 13. Привітання і листи від Голови Ради Народних Міністрів, Ради Братства єпископа Кременецького дипломатичних місій про національно-церковний рух в західноєвропейських країнах, українізацію і незалежність церкви і розповсюдження видань Української Автокефальної Церкви. 22 лютого – 27 грудня 1921 р. 62 Арк.
32. Справа № 14. Персональні листи міністра про переклад, друк і розповсюдження книжок, церковний рух на Україні, інших державах, взаємовідносини

- з ними, про прийняття окремих громадян на роботу в міністерство та надання матеріальної допомоги. 1921 р. 300 Арк.
33. Справа № 16. Накази Директорії УНР. 1921 р. 10 Арк.
34. Справа № 27. Витяги з журналів засідань Ради Народних Міністрів УНР. 19 березня – 31 грудня 1921 р. 34 Арк.
35. Справа № 28. Протоколи засідань Ради Міністра Ісповідань УНР. 17 травня 1921 – 6 січня 1922 р. 63 Арк.
36. Справа № 30. Протоколи загальних зборів співробітників Міністерства Ісповідань. 1921 р. 3 Арк.
37. Справа № 47. Листування з департаментом загальних справ про внесення доповіді Міністерства Ісповідань на порядок денний засідань Ради Народних Міністрів УНР. 1921 р. 3 Арк.
38. Справа № 49. Каталог книжок бібліотеки Міністерства Ісповідань Української Народної Республіки. 1921 р. 6 Арк.
39. Справа № 50. Реєстр видань видавництва «Українська Автокефальна Церква», розісланих Міністерством Ісповідань. 1921 р. 17 Арк.
40. Справа № 51. Реєстр вхідних документів Міністерства Ісповідань УНР. 1921 р. 48 Арк.
41. Справа № 63. Особиста справа декана Богословського Факультету Кам'янець-Подільського Університету проф. В. Біднова. 13 Арк.
42. Справа № 80. Листування з департаментом загальних справ про кошторис міністерства за 1921 р. 13 січня 24 листопада 1921 р. 113 Арк.
43. Справа № 87. Касова книга Міністерства Ісповідань Української Народної Республіки 1921 р. 6 Арк.
44. Справа № 88. Книга обліку видань «Українська Автокефальна Церква», які передані Міністерству Ісповідань. 12 березня – 10 листопада 1922 р. 7 Арк.
45. Справа № 92. Протоколи засідань Ради міністра ісповідань УНР. 14 лютого – 15 березня 1921 р. 44 Арк.
46. Справа № 96. Листування з місією УНР в Швейцарії про Всехристиянську прелімінарну конференцію в Женеві, надсилання уповноважень для засідань комітету альянсу про відносини з церковними діячами Женеві. 17 березня – 27 жовтня 1921 р. 33 Арк.
47. Справа № 105. Положення про управління Православною Церквою на Україні і приходський статут, призначення архимандрита Смарагда членом Українського Синоду. Статут Чехословацької Церкви. 10 січня – 12 листопада 1922 р. 50 Арк.
48. Справа № 166. Історичний нарис В. Біднова про церковну справу на Україні, українських єпископів, організацію церковних братств. 10 січня 1921 р. 62 Арк.
49. Справа № 168. Церковна друкована література. 1921 р. 228 Арк.
50. Справа № 174. Накази по Міністерству Ісповідань. 1922 р. 21 Арк.
51. Справа № 175. Розпорядження Міністра Ісповідань УНР. 1922 р. 21 Арк.
52. Справа № 182. Книга реєстрацій розпоряджень міністра ісповідань за 1922 р. 2 січня – 22 червня 1922 р. 22 Арк.
53. Справа № 193. Листування з Міністерством фінансів, зарплати службовцям міністерства, скорочення діловодства, звільнення начальника фінансового відділу Кочарського, надсилання відомостей. Видаткові розписи міністра. 4 січня – 6 серпня 1922 р. 67 Арк.
54. Справа № 194. Звіти службовців Міністерства Ісповідань про витрату грошових сум. 29 квітня – 2 липня 1922 р. 107 Арк.
- Опис № 3.*
55. Справа № 2. Повідомлення із штабу Петлюри про становище на фронті. 1920 р. 8 Арк.
56. Справа № 3. Листування з петлюрівським прем'єр-міністром про від'їзд урядовців до Варшави, Тарнова та інших. 1920 р. 8 Арк.

57. Справа № 5. Копії протоколів засідань Ради Народних Міністрів, церковної ради. 1922 р. 37 Арк.
58. Справа № 9. Листування з Радою Міністрів, міністерствами про заснування православної церкви у Варшаві, заяву священників про призначення на посади. 1922 р. 149 Арк.
59. Справа № 10. Листування з міністерствами УНР про надсилку видань про відведення приміщення для державних установ та інше. 1922 р. 145 Арк.

**Фонд 1429. Канцелярія Директорії Української Народної Республіки.
1917–1938 рр.**

Опис № 2.

60. Справа № 39. Листування з Міністерством Ісповідань про діяльність Всеукраїнської церковної ради та її чергові завдання організації Автокефальної Української Православної Церкви, церковний склад та інше. Витяги з протоколів з'їзду військового духовенства. 7 червня 1920 – 28 грудня 1921 р. 296 Арк.
61. Справа № 40. Статути Кирило-Мефодіївського Братства, Українського Клубу та товариства «Просвіта». Відомості про урядовців установ УНР та їх списки. 9 травня 1919 р. – 19 вересня 1921 р. 147 Арк.
62. Справа № 54. Звіти про діяльність Міністерств та статути Міністерства Внутрішніх Справ УНР. 29 вересня 1920 р. – 2 листопада 1921 р. 238 Арк.
63. Справа № 154. Протоколи засідання Ради міністра ісповідань, листування з ним про діяльність відділів, організацію Автокефальної Української Церкви й допомогу уряду УНР. 3 січня 1922 р. – 13 січня 1923 р. 198 Арк.

Опис № 5.

64. Справа № 2. Копії протоколів наради Директорії та III сесії Всеукраїнської Ради селянських депутатів. Листопад 1917 р. – червень 1920 р. 20 Арк.

Друковані джерела:

65. Акти Міністерства Ісповідань // Віра і Культура. 1974. № 1. С. 57–102.
66. Біднов В., проф. Церковна справа на Україні / за ред. проф. І. Огієнка. Тарнів: Вид-во «Українська Автокефальна Церква», 1921. 47 с.
67. Закон про вищий уряд Української Автокефальної Православної Соборної Церкви // Вісник державних законів для всіх земель Української Народної Республіки. 1919. № 1. С. 3.
68. Ляхоцький В. Іван Огієнко (митрополит Іларіон): покажчик архівних джерел. Київ, 1998. 80 с. («Архівні та бібліографічні джерела української історичної думки», вип. 1).
69. Мартиологія Українських Церков: У 4 т. Т. 1: Українська Православна Церква: Документи і матеріали, християнський самвидав України. Балтимор, Торонто: Українське вид-во «Смолокип» ім. В. Симоненка, 1987. 1207 с.
70. Огієнко І. Рятування України. На тяжкій службі своєму народові // Віра й культура. 1966. № 12. С. 1–7; 1967. № 1–2. С. 3–9; № 3–4. С. 1–7; № 5–6. С. 8–11; № 7–8. С. 9–13; № 9–10. С. 5–8.

Література:

71. Андрусішин Б. Церква в Українській державі 1917–1920 рр. (Доба Директорії УНР): навчальний посібник для студентів вищих закладів освіти. Київ: Либідь, 1997. 176 с.
72. Брайчевський М. Конспект з історії України: навчальний посібник для середніх шкіл. Київ: ВПЦ «Знання», 1993. 208 с.
73. Власовський І. Нарис історії Української Православної Церкви: У 4 т., 5 кн. Вид. Української Православної Церкви Київського Патріархату, 1998. Т. 4. Ч. 1. 384 с.
74. Жуковський А., Субтельний О. Нарис історії України. Львів: Вид-во Наукового товариства ім. Т. Г. Шевченка, 1992. 230 с.

75. Йосифчук М., прот., Ар'єв В. Порівняльний аналіз програм українських партій та громадських діячів щодо статусу Православної Церкви в Україні на поч. ХХ–ХХІ ст.// Православ'я в Україні: Збірник матеріалів VI Міжнародної конференції. Київ, 2016. С. 808–821.
76. Йосифчук М., свящ. Проблема автокефалії Української Православної Церкви в часи правління Директорії Української Народної Республіки у 1918–1922 рр.: дис. канд. богосл. наук. Київ, 2001. 224 с.
77. Ляхоцький В. Іван Огієнко (митрополит Іларіон): показчик архівних джерел. Київ, 1998. 80 с. («Архівні та бібліографічні джерела української історичної думки», вип. 1).
78. Ляхоцький В. На чолі міністерства ісповідань УНР // Пам'ять століть. Київ, 1998. № 2. С. 106–122.
79. Нагаєвський І. Історія Української держави двадцятого століття. Київ: Вид-во «Український письменник», 1993. 414 с.
80. Нестуля О. Доля церковної старовини в Україні (1917–1941): У 2 т. Т. 1.: 1917 – сер. 20-их рр. Київ: 1995. 280 с.
81. Савчук В., Мулик-Луцик Ю. Історія Української Греко-Православної Церкви в Канаді: У 4 т. Вінніпег: Видавничка Спілка «Екклесія», 1984–1989. (Т. 1. 616 с.; Т. 2. 784 с.; Т. 3. 728 с.; Т. 4. 831 с.).
82. Стародуб А. Два листи Івана Огієнка // Просемінарії: Історія Церкви, науки і культури. Київ, 1998. Вип. 2. С. 213–217.
83. Стародуб А. Православна Церква в Польщі 1918–1922 рр.: юридичні конфлікти через призму українських інтересів (На матеріалах архівного фонду Міністерства Ісповідань УНР) // Всеукраїнська Міжнародна Християнська Асамблея. Київ, 1998. С. 158–162.
84. Тимошик М. Митрополит Іларіон і українське відродження. Вінніпег – Київ: Український Православний Собор св. Покрови, Науково-видавничий центр «Наша культура і наука», 2000. 545 с.
85. Шкаровский М. В. Русская Православная Церковь в XX веке. Москва: Вече, Лепта, 2010. 480 с.: ил.
86. Ципин В., прот. История Русской Православной Церкви: Синодальный и новейший периоды. Москва: Изд-во Стретенского монастыря, 2012. 816 с.

**TSENTRALNYI DERZHAVNYI ARKHIV VYSHCHYKH ORHANIV VLADY
I UPRAVLINNIYA UKRAINY (TSDAVO)**

**Fond 1065. Rada Narodnykh Ministriv
Ukrainskoi Narodnoi Respubliky 1918–1923 rr.**

Opys № 2.

1. Sprava № 121. Zakony pro ukrainski tserkovni bratstva. 2 lyupnia 1920 r. 2 Ark.
2. Sprava №122. Zakon pro skasuvannia dukhovnykh konsystorii i yeparkhialnykh rad i pro peredachu funktsii i prav yikh yeparkhialnym tserkovnym radam. 2 lyupnia 1920 r. 3 Ark.
3. Sprava №123. Zakon pro peretvorennya shkil Dukhovnoho Vidomstva v zahalno-osvitni i pro peredachu yikh Ministerstvu Narodnoi Osvity. 2 lyupnia 1920 r. 5 Ark.

Opys № 3.

4. Sprava № 1. Postanovy Petliurivskoi Dyrektorii. 1920 r. (86 Ark.)
5. Sprava №111. Protokoly zasidan petliurivskoi Rady Ministriv ta materialy danykh. 1 hrudnia 1922 r. – 13 bereznia 1923 r. 17 Ark.

Opys № 4

6. Sprava №1. Zakon pro tymchasove Verkhovne upravlinnia UNR. 12 lystopada 1920 r. 142 Ark.
7. Sprava № 3. Proekt Konstytutsii UNR. 5 zhovtnia 1920 r. 15 Ark.

**Fond 1072. Ministerstvo isповidan
Ukrainskoi Narodnoi Respubliky. 1918–1922 rr.**

Opys № 1.

8. Sprava № 3. Protokoly zasidan Rady Ministra Ispovidan UNR. 17 veresnia – 8 lystopada 1919 r. 81 Ark.
9. Sprava № 4. Protokol Rady Ministra Ispovidan pro obhovorennia zakonoproektu shkil dukhovnoho vidomstva i peredachu yikh Ministerstvu osvity. Shtatnyi rozklad ta spysky uriadovtsiv. 11 chervnia – 15 lystopada 1919 r. 43 Ark.
10. Sprava № 7. Lyst Holovy Rady Narodnykh Ministriv UNR pro nadannia vlady Ministru Ispovidan i rektoru Kamianets-Podilskoho Universytetu prof. I. Ohiienko. Protest pravoslavnoho dukhovenstva i hromadian mista Kamiantsia-Podilskoho proty zvilnennia z posady podilskoho yepyskopa Pymena. 15 lystopada 1919 r. – 2 lypnia 1920 r. 8 Ark.
11. Sprava № 8. Lyst yepyskopa Pymena pro vidpravu sluzhby tserkovnoslovianskoiu movoiu, zghidno rozporiadzhennia Ministerstva Ispovidan; pro zaboronu prot. Ye. Sitsynskoho i yoho broshiuira «V chim moia provyna». 10 zhovtnia 1919 r. – 20 travnia 1920 r. 19 Ark.
12. Sprava № 10. Lystuvannia z departamentom zahalnykh sprav pro pryznachennia A. Dluhopilskoho komisarom Podilskoi dukhovnoi konsystorii; prokhannia yoho z poperednmy vidomostiamy pro poperedniu robotu. 13 zhovtnia 1919 r. – 12 travnia 1920 r. 9 Ark.
13. Sprava № 15. Biuletni ta nakazy Ministerstva pratsi, torhu i promyslovosti ta isповidan 13 hrudnia 1918 r. – 24 sichnia 1919 r. 74 Ark.
14. Sprava № 25. Zakon pro peretvorennia shkil dukhovnoho vidomstva i peredachu yikh ministerstvu osvity; pro tymchasovi pravyla Yeparkhialnykh Tserkovnykh Rad, yikh shtaty; pro tserkovni bratstva. 11 zhovtnia 1919 r. – 24 bereznia 1921 r. 16 Ark.
15. Sprava № 27. Zakonoproekt po Ministerstvu Ispovidan, ukhvalenykh Radoiu Narodnykh Ministriv pro urochystu prysiahu Dyrektorii, ministriv, uriadovtsiv, suddiv ta viiskovykh na virmist Ukrainkii Derzhavi. 7 – 18 zhovtnia 1919 r. 9 Ark.
16. Sprava № 28. Rozporiadzhennia i povidomlennia Ministerstva Ispovidan Podilskii Dukhovnii Konsystorii pro oboviazkovist korystuvatysia ukrainskoiu movoiu; pro vidkryttia y robotu Ukrainskoho Sviashchennoho Synodu, pro pryznachennia revizii Synodu. 9 serpnia – 15 hrudnia 1919 r. 33 Ark.
17. Sprava № 29. Vidozva Ministra Ispovidan do ukrainskoho narodu. Proekt tymchasovoho statutu pravoslavnoi parafii, polozhennia pro yeparkhiu, yii sklad ta instytutsiiu, pro yeparkhialni zbory, Rady yeparkhialnoho arkhyiereia; zakonoproekty pro orhanizatsiiu kursiv ukrainskoi vymovy tserkovnoi sluzhby i pro tymchasovi zminy y dopovnennia statutu dukhovnykh konsystorii 1883 roku, pro oboviazkovist ukrainskoi movy v dysertatsiiakh na vcheni stupeni ta in., chornovi dokumenty z tsykh pytan. 28 zhovtnia 1919 r. 99 Ark.
18. Sprava № 31. Kopii Universaliv Dyrektorii do ukrainskoho narodu pro zasnuvannia samostiinoi Ukrainkoi Derzhavy ta Synodu. Dopovid komisara Podilskoi Dukhovnoi Konsystorii pro vidrozhennia Avtokefalnoi Pravoslavnoi Ukrainkoi Tserkvy. 15 veresnia 1919 r. – 12 travnia 1920 r. 9 Ark.
19. Sprava № 33. Lystuvannia rozporiadchoho viddilu z Podilskoiu Dukhovnoiu Konsystoriiieu ta yepyskopom Pymenom pro oboviazkove korystuvannia ukrainskoiu movoiu v tserkovnomu dilovodstvi ta pry vidpravakh sluzhby. 24 lypnia – 24 zhovtenia 1919 r. 45 Ark.
20. Sprava № 107. Kopii nakaziv Ministerstva Ispovidan ta departamentu pravoslavnoi tserkvy pro pryznachennia ta uvilnennia po sluzhbi. Traven 1920 r. 5 Ark.
21. Sprava № 108. Protokoly zasidan Rady Ministra Ispovidan. 6–27 chervnia 1920 r. (10 Ark.).
22. Sprava № 112. Zakon Rady Ministriv UNR pro zminu dukhovnykh konsystorii na yeparkhialni tserkovni rady. Proekt tymchasovoho statutu pravoslavnoi parafii. Statut Ministerstva Ispovidan vyshchoho upravlinnia Ukrainkoi Pravoslavnoi

- Tserkvy ta polozhennia pro blahochynni okruhy, pro sluzhbu ukrainskoiu movoiu. 29 chervnia 1920 r. 25 Ark.
23. Sprava № 113. Kopia rozporiadzhennia keruiuchoho spravamy Dyrektorii do holovnouповnovazhenoho uriadu pro nadannia spysku osob, yaki evakuivaty mutsia u skladi ministerstva. Lystuvannia z departamentom pravoslavnoi tserkvy pro zminu Dukhovnykh Konsystorii na Yeparkhialni Tserkovni Rady, zghidno Zakonu Bozhoho. 15 bereznia – 29 chervnia 1920 r. 15 Ark.
  24. Sprava № 114. Oholoshennia pro sklykannia tserkovnoho zizdu. 1920 r. 25 Ark.
Opys № 2.
  25. Sprava № 1. Zhurnal zasidan Rady Narodnykh Ministriv UNR. 7 hrudnia 1920 r. – 7 liutoho 1921 r. 36 Ark.
  26. Sprava № 2. Nakazy Ministerstva Ispovidan UNR. 26 hrudnia 1920 r. – 18 sichnia 1921 r. 27 Ark.
  27. Sprava № 3. Protokoly zasidan Rady Ministra Ispovidan UNR. 7 – 24 hrudnia 1920 r. 6 Ark.
  28. Sprava № 5. Reiestr vkhidnykh dokumentiv Ministerstva Ispovidan UNR. 27 lystopada – 31 hrudnia 1920 r. 27 Ark.
  29. Sprava № 8. Lystuvannia z departamentom zahalnykh sprav pro vydachu avansiv, materialnoi dopomohy sluzhbovtsiam ministerstva, hospodarski vydatky. 30 hrudnia 1920 r. – 5 lystopada 1921 r. 52 Ark.
  30. Sprava № 11. Lystuvannia pro diialnist Ministerstva Ispovidan, pro vidmovu ministra uviity do skladu novoho kabinetu. 1921 r. 73 Ark.
  31. Sprava № 13. Pryvitannia i lysty vid Holovy Rady Narodnykh Ministriv, Rady Bratstva yepyskopa Kremenetskoho dyplomatychnykh misiï pro natsionalno-tserkovnyi rukh v zakhidnoievropeiskykh krainakh, ukrainizatsiiu i nezalezhnist tserkvy i rozpovsiudzhennia vydan Ukrainskoi Avtokefalnoi Tserkvy. 22 liutoho – 27 hrudnia 1921 r. 62 Ark.
  32. Sprava № 14. Personalni lysty ministra pro pereklad, druk i rozpovsiudzhennia knyzhok, tserkovnyi rukh na Ukraini, inshykh derzhavakh, vzaiemovidnosyny z nymy, pro pryiniattia okremykh hromadian na robotu v ministerstvo ta nadannia materialnoi dopomohy. 1921 r. 300 Ark.
  33. Sprava № 16. Nakazy Dyrektorii UNR. 1921 r. 10 Ark.
  34. Sprava № 27. Vytiahy z zhurnaliv zasidan Rady Narodnykh Ministriv UNR. 19 bereznia – 31 hrudnia 1921 r. 34 Ark.
  35. Sprava № 28. Protokoly zasidan Rady Ministra Ispovidan UNR. 17 travnia 1921 – 6 sichnia 1922 r. 63 Ark.
  36. Sprava № 30. Protokoly zahalnykh zboriv spivrobotnykiv Ministerstva Ispovidan. 1921 r. 3 Ark.
  37. Sprava № 47. Lystuvannia z departamentom zahalnykh sprav pro vnesennia dopovidei Ministerstva Ispovidan na poriadok denniy zasidan Rady Narodnykh Ministriv UNR. 1921 r. 3 Ark.
  38. Sprava № 49. Kataloh knyzhok biblioteki Ministerstva Ispovidan Ukrainskoi Narodnoi Respubliky. 1921 r. 6 Ark.
  39. Sprava № 50. Reiestr vydan vydavnytstva «Ukrainska Avtokefalna Tserkva», rozislanykh Ministerstvom Ispovidan. 1921 r. 17 Ark.
  40. Sprava № 51. Reiestr vkhidnykh dokumentiv Ministerstva Ispovidan UNR. 1921 r. 48 Ark.
  41. Sprava № 63. Osobysta sprava dekana Bohoslovskoho Fakultetu Kamianets-Podilskoho Universytetu prof. V. Bidnova. 13 Ark.
  42. Sprava № 80. Lystuvannia z departamentom zahalnykh sprav pro koshtorys ministerstva za 1921 r. 13 sichnia 24 lystopada 1921 r. 113 Ark.
  43. Sprava № 87. Kasova knyha Ministerstva Ispovidan Ukrainskoi Narodnoi Respubliky 1921 r. 6 Ark.
  44. Sprava № 88. Knyha obliku vydan «Ukrainska Avtokefalna Tserkva», yaki peredani Ministerstvu Ispovidan. 12 bereznia – 10 lystopada 1922 r. 7 Ark.

45. Sprava № 92. Protokoly zasidan Rady ministra ispovidan UNR. 14 liutoho – 15 bereznia 1921 r. 44 Ark.
46. Sprava № 96. Lystuvannia z misiieiu UNR v Shveitsarii pro Vsekhrystyiansku preliminarnu konferentsiiu v Zhenevi, nadsylannia upovnovazhen dlia zasidan komitetu alianсу pro vidnosyny z tserkovnymy diiachamy Zhenevy. 17 bereznia – 27 zhovtnia 1921 r. 33 Ark.
47. Sprava №105. Polozhennia pro upravlinnia Pravoslavnoiу Tserkvoiu na Ukraini i prykhodskyi statut, pryznachennia arkhymandryta Smarahda chlenom Ukrainskoho Synodu. Statut Chekhoslovatskoi Tserkvy. 10 sichnia – 12 lystopada 1922 r. 50 Ark.
48. Sprava №166. Istorychnyi narys V. Bidnova pro tserkovnu spravu na Ukraini, ukrainskykh yepyskopiv, orhanizatsiiu tserkovnykh bratstv. 10 sichnia 1921 r. 62 Ark.
49. Sprava №168. Tserkovna drukovana literatura. 1921 r. 228 Ark.
50. Sprava № 174. Nakazy po Ministerstvu Ispovidan. 1922 r. 21 Ark.
51. Sprava № 175. Rozporiadzhennia Ministra Ispovidan UNR. 1922 r. 21 Ark.
52. Sprava № 182. Knyha reiestratsii rozporiadzhen ministra ispovidan za 1922 r. 2 sichnia – 22 chervnia 1922 r. 22 Ark.
53. Sprava № 193. Lystuvannia z Ministerstvom finansiv, zarplaty sluzhbovtsiam ministerstva, skorochennia dilovodstva, zvilnennia nachalnyka finansovoho viddilu Kocharskoho, nadsylannia vidomosti. Vydatkovi rozpysy ministra. 4 sichnia – 6 serpnia 1922 r. 67 Ark.
54. Sprava № 194. Zvity sluzhbovtsiv Ministerstva Ispovidan pro vytratu hroshovykh sum. 29 kvitnia – 2 lystopada 1922 r. 107 Ark.
Opys № 3.
55. Sprava № 2. Povidomlennia iz shtabu Petliury pro stanovyshche na fronti. 1920 r. 8 Ark.
56. Sprava № 3. Lystuvannia z petliurivskym premier-ministrom pro vidzid uriadovtsiv do Varshavy, Tarnova ta inshykh. 1920 r. 8 Ark.
57. Sprava № 5. Kopii protokoliv zasidan Rady Narodnykh Ministriv, tserkovnoi rady. 1922 r. 37 Ark.
58. Sprava № 9. Lystuvannia z Radoiu Ministriv, ministerstvamy pro zasnuvannia pravoslavnoi tserkvy u Varshavi, zaiavu sviashchenykyv pro pryznachennia na posady. 1922 r. 149 Ark.
59. Sprava № 10. Lystuvannia z ministerstvamy UNR pro nadsylku vydan pro vidvedennia prymishchennia dlia derzhavnykh ustanov ta inshe. 1922 r. 145 Ark.

Fond 1429. Kantseliariia Dyrektorii Ukrainskoi Narodnoi Respubliky.

1917–1938 rr.

Opys № 2.

60. Sprava № 39. Lystuvannia z Ministerstvom Ispovidan pro diialnist Vseukrainskoi tserkovnoi rady ta yii cherhovi zavdannia orhanizatsiiu Avtokefalnoi Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy, tserkovnyi sklad ta inshe. Vytyahy z protokoliv zizdu viiskovoho dukhovenstva. 7 chervnia 1920 – 28 hrudnia 1921 r. 296 Ark.
61. Sprava № 40. Statuty Kyrylo-Mefodiivskoho Bratstva, Ukrainskoho Klubu ta tovarystva «Prosvita». Vidomosti pro uriadovtsiv ustanov UNR ta yikh spysky. 9 travnia 1919 r. – 19 veresnia 1921 r. 147 Ark.
62. Sprava № 54. Zvity pro diialnist Ministerstv ta statuty Ministerstva Vnutrishnikh Sprav UNR. 29 veresnia 1920 r. – 2 lystopada 1921 r. 238 Ark.
63. Sprava № 154. Protokoly zasidannia Rady ministra ispovidan, lystuvannia z nym pro diialnist viddiliv, orhanizatsiiu Avtokefalnoi Ukrainskoi Tserkvy y dopomohu uriadu UNR. Z sichnia 1922 r. – 13 sichnia 1923 r. 198 Ark.
Opys № 5.
64. Sprava № 2. Kopii protokoliv narady Dyrektorii ta III sesii Vseukrainskoi Rady selianskykh deputativ. Lystopad 1917 r. – cherven 1920 r. 20 Ark.

Drukovani dzherela:

65. Akty Ministerstva Ispovidan // Vira i Kultura. 1974. № 1. S. 57–102.
66. Bidnov V., prof. Tserkovna sprava na Ukraini / za red. prof. I. Ohienka. Tarniv: Vyd-vo «Ukrainska Avtokefalna Tserkva», 1921. 47 s.
67. Zakon pro vyshchyri uriad Ukrainskoi Avtokefalnoi Pravoslavnoi Sobornoj Tserkvy // Visnyk derzhavnykh zakoniv dlia vsikh zemel Ukrainskoi Narodnoi Respubliky. 1919. № 1. S. 3.
68. Liakhotskyi V. Ivan Ohienko (mytropolyt Ilarion): pokazhchyk arkhivnykh dzherel. K, 1998. 80 s. («Arkhivni ta bibliohrafichni dzherela ukrainskoi istorychnoi dumky», vyp. 1).
69. Martylohiia Ukrainskykh Tserkov: U 4 t. T. 1: Ukrainska Pravoslavna Tserkva: Dokumenty i materialy, khrystyianskyi samvydav Ukrainy. Baltymor, Toronto: Ukrainske vyd-vo «Smoloskyp» im. V. Symonenka, 1987. 1207 s.
70. Ohienko I. Riatuvannia Ukrainy. Na tiazhkii sluzhbi svoiemu narodovi // Vira y kultura. 1966. № 12. S. 1–7; 1967. № 1–2. S. 3–9; № 3–4. S. 1–7; № 5–6. S. 8–11; № 7–8. S. 9–13; № 9–10. S. 5–8.

Literatura:

71. Andrusyshyn B. Tserkva v Ukrainii derzhavi 1917–1920 rr. (Doba Dyrektorii UNR): navchalnyi posibnyk dlia studentiv vyshchykh zakladiv osvity. Kyiv: Lybid, 1997. 176 s.
72. Braichevskyi M. Konspekt z istorii Ukrainy: navchalnyi posibnyk dlia serednikh shkil. Kyiv: VPTs «Znannia», 1993. 208 s.
73. Vlasovskyi I. Narys istorii Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy: U 4 t., 5 kn. Vyd. Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy Kyivskoho Patriarkhatu, 1998. T. 4. Ch. 1. 384 s.
74. Zhukovskyi A., Subtelnyi O. Narys istorii Ukrainy. Lviv: Vyd-vo Naukovoho tovarystva im. T. H. Shevchenka, 1992. 230 s.
75. Iosyfchuk M., prot., Arieu V. Porivnialnyi analiz prohram ukrainskykh partii ta hromadskykh diiachiv shchodo statusu Pravoslavnoi Tserkvy v Ukraini na poch. XX–XXI st.// Pravoslavia v Ukraini: Zbirnyk materialiv VI Mizhnarodnoi konferentsii. Kyiv, 2016. S. 808–821.
76. Iosyfchuk M., sviashch. Problema avtokefalii Ukrainskoi Pravoslavnoi Tserkvy v chasy pravlinnia Dyrektorii Ukrainskoi Narodnoi Respubliky u 1918–1922 rr.: dys. kand. bohosl. nauk. Kyiv, 2001. 224 s.
77. Liakhotskyi V. Ivan Ohienko (mytropolyt Ilarion): pokazhchyk arkhivnykh dzherel. Kyiv, 1998. 80 s. («Arkhivni ta bibliohrafichni dzherela ukrainskoi istorychnoi dumky», vyp. 1).
78. Liakhotskyi V. Na choli ministerstva ispovidan UNR // Pamiat stolit. Kyiv, 1998. № 2. S. 106–122.
79. Nahaievskyi I. Istoriia Ukrainskoi derzhavy dvadtsiatoho stolittia. Kyiv: Vyd-vo «Ukrainskyi pysmennyk», 1993. 414 s.
80. Nestulia O. Dolia tserkovnoi starovyny v Ukraini (1917–1941): U 2 t. T. 1.: 1917 – ser. 20-ykh rr. Kyiv: 1995. 280 s.
81. Savchuk V., Mulyk-Lutsyk Yu. Istoriia Ukrainskoi Hreko-Pravoslavnoi Tserkvy v Kanadi: U 4 t. Vinipeh: Vydavnycha Spilka «Ekleziia», 1984–1989. (T. 1. 616 s.; T. 2. 784 s.; T. 3. 728 s.; T. 4. 831 s.).
82. Starodub A. Dva lysty Ivana Ohienka // Proseminarii: Istoriia Tserkvy, nauky i kultury. Kyiv, 1998. Vyp. 2. S. 213–217.
83. Starodub A. Pravoslavna Tserkva v Polshchi 1918–1922 rr.: yurydyktsiini konfliktky cherez pryzmu ukrainskykh interesiv (Na materialakh arkhivnoho fondu Ministerstva Ispovidan UNR) // Vseukrainska Mizhnarodna Khrystyianska Asambleia. Kyiv, 1998. S. 158–162.
84. Tymoshyk M. Mytropolyt Ilarion i ukrainske vidrozhennia. Vinipeh – Kyiv: Ukrainskyi Pravoslavnyi Sobor sv. Pokrovy, Naukovo-vydavnychiy tsentr «Nasha kultura i nauka», 2000. 545 s.

85. Shkarovskiy M. V. Russkaia Pravoslavnaia Tserkov v XX veke. Moskva: Veche, Lepta, 2010. 480 s.: yl.
86. Tsypyn V., prot. Ystoriya Russkoi Pravoslavnoi Tserkvy: Synodalnyi y noveishyi peryody. Moskva: Yzd-vo Stretenskoho monasterya, 2012. 816 s.

*****

Декрет Директорії УНР у справі автокефалії Української Православної Церкви

Постійно піклуючись при утворенні Української Народньої Республіки і про найкращий стан Святої Православної Церкви Української, визнали ми за благо:

1) Підтвердити виданий 1-го січня ц.р. закон, що Православна Церква Українська автокефальна, ні від московського, ні від якого другого церковного уряду незалежна.

2) Вищою Православною Церковною Владою в Українській Республіці є Церковний Собор Української Православної Церкви, що має бути скликаний в найкоротший по змозі час.

3) До скликання Всеукраїнського Церковного Собору негайно призвати до праці на підставі закону 1-го січня 1919 року Українській Священний Синод в складі осіб, нами в січні затверджених.

4) Доручаємо Міністрові Ісповідань замість членів Синоду, що не можуть зараз прибути до виконання своїх обов'язків, представити нам для затвердження тимчасово других осіб відповідного стану.

5) Розпочати працю Український Синод має не пізніше 14-го жовтня 1919 року.

6) Повний устав Синоду має виробити сам Священний Синод вкупі з Міністерством Ісповідань і керуватися ним до Всеукраїнського Церковного Собору.

Щиро сподіваємось, що Український Священний Синод відродить колишню Українську Церкву Богу на славу, Україні на користь.

Даний в Кам'янці-Подільському, жовтня 7 дня 1919-го року.

Голова Високої Директорії С. Петлюра.

Члени: Ф. Швець, Л. Макаренко.

Скріпив: Керуючий Справами Директорії Миронович.

Використано матеріали з журналу «Віра і Культура» //
Акти Міністерства Ісповідань. Веніпег. 1974. №1. С. 58-59.